

Maksuttoman koulutuksen perusteista

Klaus Kultti

Pofessori

Helsingin yliopisto

Muutamaa työmarkkinajärjestöä lukuun ottamatta Suomesta on nykyään vaikea löytää yhteisöjä, jotka mistään, erityisesti tosiasioista, välittämättä ovat johdonmukaisesti linjansa takana. Opiskelijajärjestöt sentään tuovat tuulahduksen seitsemänkymmentälukua kaikkeen koulutuspolittiseen keskusteluun. Kuten *Sailaksen* raportin vastaanotosta nähtiin, jokaista uudistusta vastustetaan ja perustelut kattavat koko kentän tasa-arvosta ja oikeudenmukaisuudesta kansakunnan tulevaisuuteen. Opiskelu on luonnollisesti ihmis- tai ainakin perusoikeyus ja sen pitää olla maksutonta. Vielä luonnollisempaa on, että ulkomaisilta opiskelijoilta ei saa periä maksua. Tutkintoja on saatava suorittaa mielivaltaisen pitkään ja mielellään eritiedekunnissa rajoittamattomasti. Ilmeisesti ainut uudistus, johon opiskelijajärjestöt suhtautuvat suopeasti on ilmaisen tuen lisäys.

Hyvin koulutetun ja osaavan työvoiman merkityksestä taloudelliseen menestykseen ei liene mitään erimielisyyttä. Miten koulutussektori järjestetään on tärkeä kysymys ja sitä koskevien päätösten soisi perustuvan oikeaan ja tutkittuun tietoon. Yleisesti tunnutaan pitävän itsestään selvänä, että opiskelu lisää ihmisen

tuottavuutta ja on siten investointi henkiseen pääomaan. Jos tämä on totta, opiskelu on luontevaa rahoittaa lainalla kuten muutkin investoinnit yleensä rahoitetaan. Lainarahoituksen vastustajat vetoavat henkisen pääoman erityisluonteeseen: sitä ei voi antaa lainan vakuudeksi eikä velanantaja voi pakottaa velallista luopumaan siitä. Näin markkinat eivät voi hoitaa opintojen lainarahoitusta, mikä johtaa siihen, että vain rikkailla on varaa opiskella ja vähäosaisten voimavarat jäävät hyödyntämättä. On selvä, että opiskelua pitää tukea, jos ilman tukia ihmisten voimavarat jäävät hyödyntämättä ja jos oppineisuudella on positiivisia ulkoisvaiikutuksia. Lähes kaikissa tutkimuksissa havaitaan, että korkeakoulututkinnon suorittaneiden ansiot ovat korkeammat kuin pelkän ylioppilas- tai alemman tutkinnon suorittaneiden. Mutta on huomattavan vaikea osoittaa, että korkea palkka johtuu opintojen aiheuttamasta tuottavuuden noususta. On nimittäin muitakin tapoja selittää, mistä yliopisto-opinnoissa oikain on kyse.

Lienee selvää, että jotkut nuoret ovat hyvin älykkäitä ja toiset pikemminkin tyhmiä ja suurin osa jotakin siltä väliltä. *Spencen* koulutus-

mallia soveltaen voidaan ajatella, että älykkyys korreloi positiivisesti tuottavuuden kanssa. Työnantajat eivät havaitse työntekijän tuottavuutta, mutta koska yliopistoon pääseminen ja siellä menestyminen vaatii älyä, yliopistotutkinto tarjoaa työnantajille arvokkaan signaalin työnhakijan tuottavuudesta. Tämä pätee vaikka opinnot eivät lisää tuottavuutta laisinkaan. Aina epäluotettava selvä järki ja arkikokemus tukevat jossakin määrin tätä näkemystä. Tuskin kukaan vakavissaan ajattelee, että käytännöllisen, teoreettisen tai ruotsinkielisen filosofian opinnot ranskalaisesta sosiologiasta puhumattakaan kovasti opiskelijan tuottavuutta lisäävät. Paljon uskottavampaa on, että tämän tyyppisissä opinnoissa on signaloinnin lisäksi mukana pikemminkin kulutusaspekti kuin investointi tuottavuuteen. Empiiristä tukea sille, että opinnot eivät suoranaisesti lisää tuottavuutta on saatu yhteiskunnan tarjoamista uudelleen koulutusohjelmista, jotka eivät näytä vaikuttavan ohjelmiin osallistuneiden palkkaukseen tuon taivaallista.

On myös mahdollista, että yliopistot ovatkin avioliittomarkkinat. Ihmiset haluavat lisääntyä hyvien partnereiden kanssa ja on tärkeää päästä seulomaan hyvät huonoista. Samalla tavalla kuin sisäänpääsy yliopistoon ja siellä menestyminen saattaa olla arvokas signaali työnantajille tämä saattaa olla arvokasta tietoa lisääntymiskumppania etsittäessä.

Mielestäni on kaikkea muuta kuin ilmeistä, mitä korkeakouluissa pääasiassa tehdään tai mikä niiden merkitys on. Optimaalinen yhteiskuntapolitiikka lienee erilaista, jos opinnot todella ovat investointi inhimilliseen pääomaan kuin jos opinnot ovat vain keino signaloida tuottavuutta työnantajille. Tai silloin kun korkeakouluopinnot ovat vain kulutusta ja sopivan partnerin hakua. Korkeakouluissa tapah-

tuu tietysti kaikkea edellä mainittua ja opinalat eroavat toisistaan siinä, missä suhteessa mikäkin piirre on vallitseva. Ongelma on, että kukaan ei näytä tietävän tai välittävän esimerkiksi siitä onko signalointi vai investointi henkiseen pääomaan tärkeämpi seikka. Kuitenkin näiden asioiden selvittäminen on järkevän koulutuspolitiikan edellytys.

Korkeasti koulutettujen vanhempien lapset päätyvät nykyään huomattavasti todennäköisemmin korkeakouluun kuin alhaisesti koulutettujen vanhempien lapset. Sikäli kuin kyse ei ole älykkyuden periytyvyydestä, vaan kulttuurisen perinnön vaikutuksesta maksuton koulutus lähinnä edesauttaa koulutetun ja keskenään pariutuvan eliitin syntymistä. Aika omituiselta vaikuttaa järjestelmä, jossa varhain työelämään siirtyvät kustantavat korkeakouluopiskelijoille elitistiset markkinat, joilla he voivat kuluttaa koulutuspalveluja ja etsiä partneria jo valikoidusta joukosta. Tällainen ei vaikuta järkevältä voimavarojen kohdentamiselta tai tasa-arvon lisäämiseltä

Maksuton koulutus vaikuttaa järjelliseltä, jos opinnot todella lisäävät tuottavuutta ja rahoitusmarkkinat eivät jostakin syystä toimi niin että opinnot voidaan rahoittaa lainalla. Koulutusta on syytä tukea myös, jos sillä on positiivisia ulkoisvaikutuksia, vaikka olisi aivan ällistyttävä sattuma, että optimaalinen koulutuksen hinta olisi juuri nolla.

Näyttö korkeakoulutuksen tuottavuutta lisäävästä vaikutuksesta on monella alalla hyvin vähäistä. Hyvin yleistä on, että yritykset kouluttavat työntekijöitään ja uhraavat erityisesti uusien työntekijöiden koulutukseen paljon voimavaroja. Tämä puoltaa näkemystä korkeakoulutuksen signaloitimerkityksestä. Tällöin ilmainen koulutus on tulonsiirto tyhmiltä älykkäille tai vähän tuottavilta tuottaville. Tämä

vaikuttaa hyvin epätasa-arvoistavalta politiikalta. Lisäksi on epäselvää, onko yhteiskunnan ylipäänsä tarpeellista ylläpitää korkeakouluja tässä muodossa, jos ne pääasiassa tuottavat signaaleja yksityisille työnantajille.

Saattaa tietysti olla, että tämä on tehokas keino tuottaa näitä signaaleja. Tällöin on tärkeää, että signaalit ovat laadukkaita. Tätä tavoitetta ei edistä se, että suuri osa ikäluokasta on tarkoitus korkeakouluttaa ja että opetusministeriön rahoitus kannustaa yliopistoja tuottamaan paljon tutkintoja. Kun hyvin monet pääsevät yliopistoon ja suorittavat tutkinnon, signaali ei kerro enää kovin tarkasti työntekijän kyvyistä ja perusteet tältä osin järjestelmän rahoittamiselle murenevat. Näin samalla, kun ei

ole mitään epäselvyyttä monien suoraan ammattiin valmistavien koulujen tuotantoa lisäävästä vaikutuksesta.

Sikäli kuin arvioidaan, että koulutus lisää tuottavuutta ja että on tarpeellista saada varallisuudesta riippumatta lahjakkaita koulutetuiksi, eli varmistaa tasa-arvo tässä suhteessa, julkinen tuki koulutukseen pitäisi suunnata stipendien muodossa lahjakkaille vähävaraisille ja panna muut maksamaan koulutuksestaan. Eriytyisen tärkeää tämä on silloin, kun koulutus on pikemminkin kulutusta kuin investointi. Investointihan yritetään teorian mukaan saada tuottamaan nopeasti eivätkä suomalaiset valmistumisajat tue näkemystä opinnoista investointina. □